

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF ECONOMICS

2. РАЗВОЈ ПРЕДУЗЕТНИЧКЕ КУЛТУРЕ

III година – Предузетничка економија
Академска 2022/2023. година
др Јадранка Петровић, виши асистент
jadranka.petrovic@ef.unibl.org

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF ECONOMICS

Аустријска школа и предузетништво (крај 19. и почетак 20. вијека)

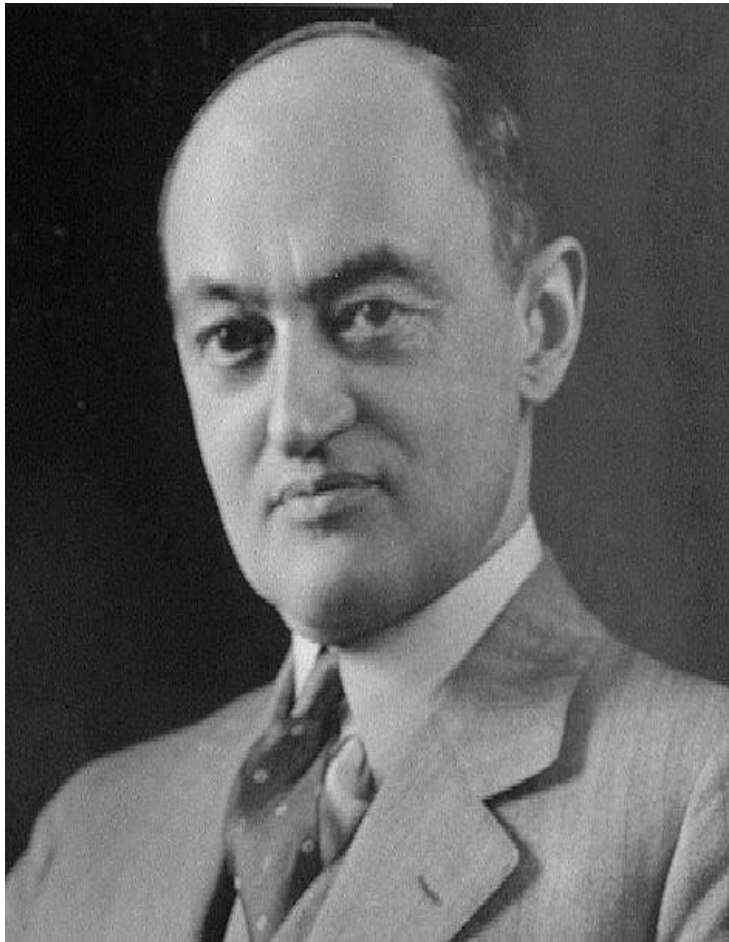
- Оснивач **Карл Менгер** (Carl Menger, 1840-1921)
- 1871. године објављена књига „Начела економске науке“
- Еуген фон Бем-Баверк, Фридрих фон Визер
- Тржиште је вођено предузетничким активностима
- Захваљујући предузетницима, на тржишту влада динамичка конкуренција
- Учесници се надмећу цијенама, квалитетом и сл. (у неокласичном моделу, учесници прихватају цијене као дате)
- **Предузетник - катализатор економских промјена и покретач економског развоја**

Јозеф Шумпетер (Joseph Schumpeter, 1883-1950)

- Разликује капиталисту и предузетника (нпр. акционар је капиталиста али није предузетник)
- Тржиште је хаотично
- Предузетници **иновацијама** нарушавају успостављени поредак на тржишту
- **Предузетник = револуционарни иноватор**

Јозеф Шумпетер (Joseph Schumpeter, 1883-1950)

Олуја креативне деструкције - предузетници својим иновацијама подривају тржишну позицију конкуренције.

Појавом технолошки напреднијих, значајно иновираних производа и процеса, долази до **гашења тражње** за до тада водећим производима и услугама, а неријетко и **до уништења предузећа** која нису улагала довољно ресурса у истраживање и развој и која нису била иновативна.

- увођење Плазма, LCD, LED технологије у производњу ТВ пријемника,
- пословни модел Netflix или могућност преузимања филмова са интернета који су уништили индустрију VHS видео продукције и видео клубова.

Аустријска школа Израел Кирцнер (Israel Meir Kirzner, 1930 -)

**ПРЕДУЗЕТНИК =
уочава прилике
и посредује у
размјени**

Велика економска криза (Велика депресија), 1929-1933. године

- У октобру 1929. године се догодио крах на Њујоршкој берзи, након што су улагачи масовно распродали дионице
- Банкрот банака, затварање бројних предузећа, отпуштања радника
- У периоду између 1929. и 1933. године у САД дошло до огромног пада производње и запослености:
 - пад реалног БДП за скоро 30%,
 - раст стопе незапослености са 3% на 25% (24,9%),
 - пад реалних инвестиција за 75%
 - пад реалне личне потражње за 20%.
- Колапс међународног финансијског система
- Депресија свјетских размјера

УЗРОЦИ

велике економске кризе, 1929-1933. год.

- Узроци: комбинација неједнаке дистрибуције богатства, шпекулације на берзи и монетарна политике Федералних резерви.
- Према студији Брукингс института 0,1% становништва САД, које је припадало највишој класи, је имало приход једнак ономе који је имало 42% Американаца најниже класе 1929. године.
 - Тај 0,1% становништва је контролисао 34% укупне штедње, док 80% Американаца није имало никакве уштеђевине.
 - Велика неједнакост између богатих и грађана са просјечним дохотком дестабилизovala је привреду САД, тј. **укупна тражња није одговарала укупној понуди.**
 - **Јављају се тржишни вишкови, јер велики дио становништва губи куповну моћ.**

Велика економска криза 1929-1933. год. - УЗРОЦИ

- Шпекулације на берзи – Федералне резерве су давале кредите са ниским каматним стопама за шпекулације на берзи
- Такође, у САД је тих година дошло и до **смањења новчане масе**.
- Милтон Фридман у студији „Монетарна историја Сједињених Држава 1867-1960“ открива да је Одбор Федералних резерви допустио током велике депресије 1930-тих година смањење количине новца у САД **за једну трећину**.
- Новчана маса се смањује од 1929. до 1930. године, а нарочито брзо током 1931. и 1932., све до априла 1933. године.
- Дубље познавање монетарних чињеница САД и других земаља навело је Фридмана на тврдњу да су тешке депресије увијек биле здружене с оштрим смањењем количине новца.

Велика депресија (1929-1933) и laissez-faire

- Економска филозофија Laissez-faire је упућивала да влада не треба ништа да предузима.
- Међутим, овакви догађаји покренули су мноштво питања, од којих су најважнији: Зашто се ово десило? Да ли се то могло спријечити? Зар држава не може нешто да предузме да би помогла?

Превазилажење Велике депресије (1929-1933) у САД – Френклин Рузвелт

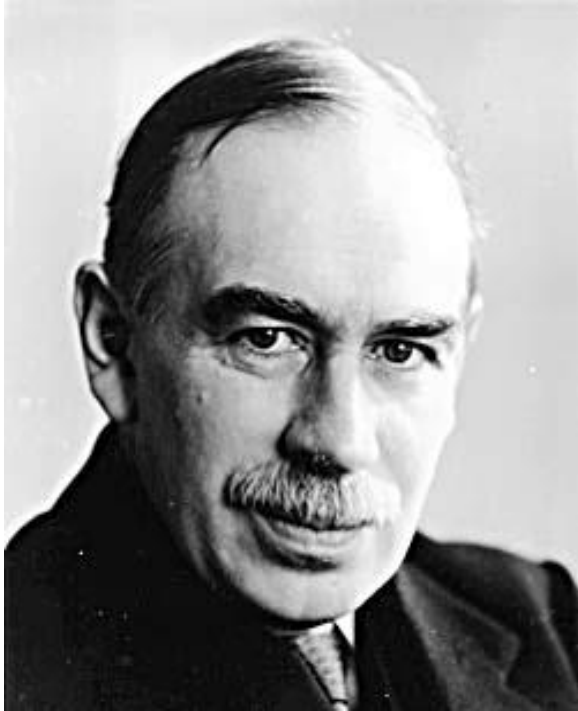

- Френклин Делано Рузвелт, амерички предсједник у периоду 1933—1945
- Након побједи на изборима 1933. године, британски економиста Џон М. Кејнс му је упутио писмо које је 31. децембра 1933. године објављено у *Њујорк тајмсу*.
- У том писму Кејнс предлаже Рузвелту стимулисање производње и целокупне економије јачањем националне куповне моћи **државним/владиним** трошењима из зајмова

Превазилажење велике депресије – Френклин Д. Рузвелт и New Deal

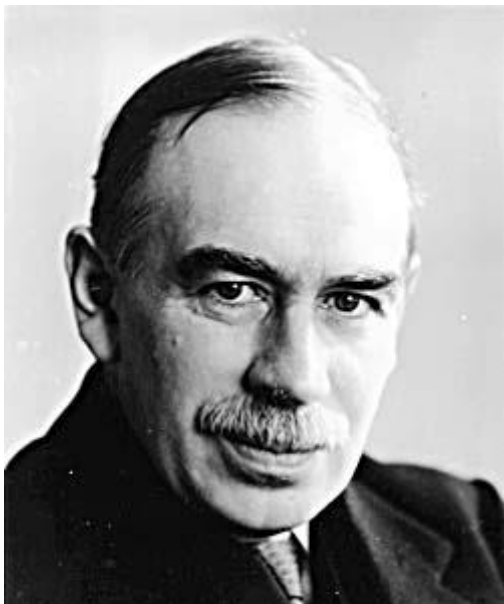
- Рузвелт се залагао за **државни интервенционизам** и ублажавање социјалних неправди пројектом Њу дил (енгл. *New Deal*).
- Повећани порези на добит и порези на наслеђство – опорезовани богати
- Кампања је укључивала масовни **програм јавних радова** (ауто-путеви, мостови, бране, аеродроми, школе, позоришта, паркови итд.) који су финансирани из савезног буџета.
- Ови радови омогућили су запошљавање неколико милиона људи.
- Број незапослених смањен је са 13 милиона (1933) на 7 милиона пред почетак Другог светског рата (1939).

Џон Мајнард Кејнс (John Maynard Keynes, 1883-1946)

- британски економиста, политичар и математичар
- „Општа теорија запослености, камате и новца“ објављена 1936. године.
- отклон од енглеске класичне традиције
- налази своје узоре у меркантилистима
- доказује да слободан тржишни механизам:
 - не успоставља спонтано економску равнотежу,
 - не доводи до пуне запослености фактора производње,
 - спонтано тежи неравнотежама (велика незапосленост, кризе и привредни циклуси)
- у основи стоје **поремећени односи између штедње и инвестиција**
- у условима нерегулисаног тржишта, **штедња има тенденцију да расте, а инвестиције тенденцију да падају**
- Проблем недовољног улагања могуће ријешити **јавним инвестицијама, тј. инвестицијама државе.**

Џон Мејnard Кејнз (John Maynard Keynes, 1883-1946)

- заговорник државног интервенционизма
- држава мора бити спремна за осигурање услова пуне запослености, што постиже:
 - политиком аутономне каматне стопе и
 - политиком националног инвестиционог програма усмјереног на оптималан ниво домаће запослености
- Кејнз поново актуализује идеје меркантилиста о:
 - важности повољног спољнотрговинског биланса и
 - **о заштити домаћег тржишта која повећава домаћу запосленост.**
- Прогресивно опорезивање

Предузетничка култура од II свјетског рата до данас - Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике

- Интервенционистичке економске политике у западним економијама у периоду после Другог свјетског рата, током 1950-тих и 1960-тих година.
- **„Златно доба капитализма“ 1950-1973. године**
- Значај инвестиција
- Директна државна интервенција у високо-приоритетне економске секторе
- **Државне развојне банке** - каналсање потребног капитала према циљним индустријама
- **Снажан државни сектор привреде** све до 1980-тих година у многим европским економијама: Италија, Њемачка, Француска, Аустрија, Финска, Норвешка итд.

Предузетничка култура од II свјетског рата до данас - Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике

- Велика предузећа као носиоци привредног раста, запошљавања те истраживања и развоја
- Економија обима (величине)
- Концепт корпоратизма/трипартизма – сарадња ВЛАДЕ, КРУПНОГ БИЗНИСА И СИНДИКАТА
- Период снажних синдиката и развоја институција социјалне заштите

Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике

„Тржишта су одличан начин за организацију економске активности,
али им је потребан надзор одраслих“.

Дејвид Весл (David Wessel), у Samuelson & Nordhaus, 2015:341

Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике након II свјетског рата

Примјер Француске

- Преузела кључне индустрије кроз национализацију
- Усмјеравала инвестиције у стратешке индустрије преко државних банака
- Индустријске царине одржаване на релативно високом нивоу до 1960-их година
- Државна предузећа која су водила технолошку модернизацију и индустријски развој Француске: Renault (производња аутомобила), Alcatel (телекомуникациона опрема), St Gobain (стакло и други грађевински материјал), Usinor (производња челика), Thomson (електроника), Thales (војна електроника), Elf Aquitaine (нафта и гас), Rhone-Poulenc (фармацеутска компанија)
- Ова предузећа приватизована у периоду 1986 - 2000. године.

Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике након II свјетског рата -

Примјер Италије

- Институт за индустријску обнову (итал. Istituto per la Ricostruzione Industriale-IRI), основан 1933. године, за вријеме Велике депресије, са циљем санације банака и реорганизације предузећа која су била у власништву банака
- ИРИ дошао у посјед више од 40% акционарског капитала у Италији
- ИРИ преузео компаније у тзв. базним секторима: индустрију жељеза и челика, бродоградњу, машинску и електро-машинску индустрију
- ИРИ постаје државна холдинг компанија под 100% контролом Владе Италије
- Након II свјетског рата, ИРИ био присутан у скоро свим гранама италијанске привреде:
 - производњи челика ([Finsider](#)),
 - бродоградњи ([Fincantieri](#)),
 - атомобилској индустрији (Alfa Romeo),
 - хемијској, машинској и електро-машинској индустрији ([Finmeccanica](#)),
 - прехранбеној индустрији (група [SME](#)),
 - банкарству (Banca Commerciale Italiana, Banco di Roma, Credito Italiano),
 - грађевинарству ([Italstat](#)),
 - телекомуникацијама ([STET](#)),
 - производњи и преносу електричне енергије ([ENEL](#)),
 - транспорту (поморском-[Finmare](#), копненом -[Autostrade](#), ваздушном -[Alitalia](#)),
 - издаваштву, радио и ТВ емитовању ([RAI](#)), итд.

Интервенционистичке (кејнзијанске) економске политике након II свјетског рата -

Примјер Италије

- Језгро ИРИ-а дјеловало као инвеститор
- Предузећа у оквиру ИРИ-а била подстицана да се понашају предузетнички
- 1960. до 1979 - предсједник ИРИ-а Ђузепе Петрили ([Giuseppe Petrilli](#)) – књига **„Држава као предузетник“**:
 - Кроз ИРИ предузећа су кориштена за друштвене циљеве, и држава је морала да сноси све трошкове и неефикасности које су генерисале инвестиције.
 - То значи да ИРИ није морао нужно да слиједи пословне критеријуме у својим активностима, него да **инвестира према критеријима који су били у интересу заједнице**, тј. чак и у неекономичне инвестиције.
- ИРИ достигао максимум своје величине 1982. године:
 - 1.000 компанија
 - преко 550.000 запослених
 - 110 милијарди US\$ прихода

Опадање утицаја кејнзијанизма

- Током 1970-тих година почиње опадати утицај кејнзијанизма
- Јача утицај „монетаризма“ – **Милтон Фридман (Чикашка школа економије)**
- Проблем са инфлацијом у САД 1970-тих година
- Стагфлација – истовремена појава инфлације и стагнације
- Узроци:
 - рат у Вијетнаму (завршен 1975. год.) САД финансирале претежно дефицитно, што је водило великим стопама повећавања количине новца
 - одустајање администрације председника Никсона (која је дошла на власт у јануару 1969. године) од контролисања моћи великих корпорација и синдиката (постизано службеним границама или смјерницама за утврђивање надница и цијена на нивоу годишњег раста продуктивности, тј. на отприлике 3% годишње) (Galbraith)
 - нафтна криза 1970-тих година и велико повећање цијена нафте

Напуштање кејнзијанизма

- објашњава се и идеолошким разлозима тј. појавом хладног рата и **либералним теоријама као хладноратовским оружјем**
- Хладни рат обезбиједио плодно тло за популаризацију економске реторике која је говорила о "природним" слободним тржиштима независним од влада и у којима државна регулација смањује благостање
- По неким ауторима, управо од тада почињу да се акумулирају фактори кризе која данас потреса свијет.
- „За све то вријеме, у економској теорији доминирала је идеологија над науком“ (Милаковић, 2013).

Предузетничка култура од II свјетског рата до данас

Социјализам

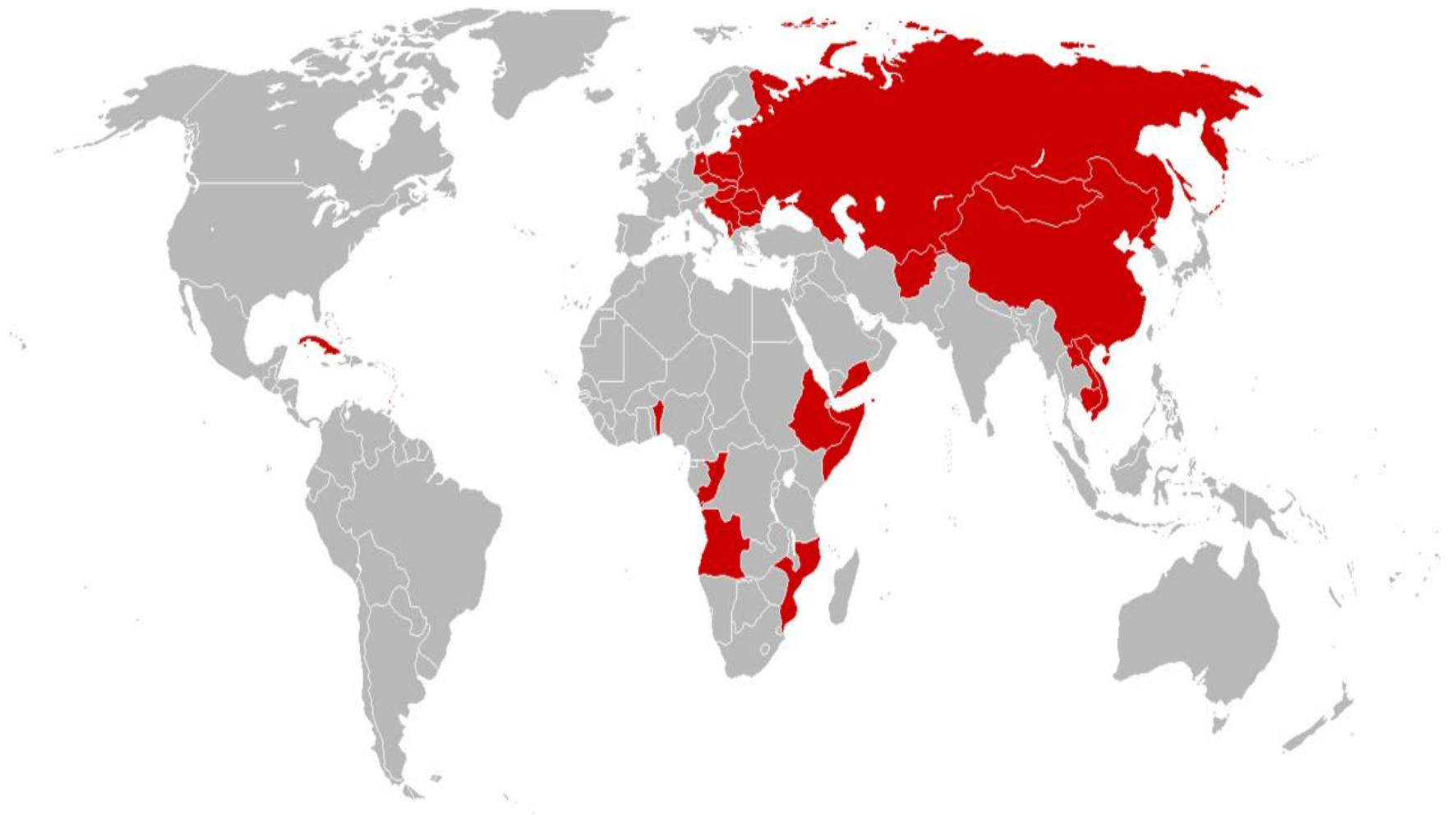
Карл Маркс, Фридрих Енгелс – марксизам

Карактеристике:

- колективна/државна својина,
- колективна/државна контрола над средствима за производњу и
- централно-планска привреда.

Предузетништво и приватна иницијатива спутавани.

Комунистичке земље након II свј. рата

Контекст настанка предузетничке културе - НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ

- Увођење формалног периода доминације неолибералне економске политике:
 - 1979. године - избор Маргарет Тачер у Великој Британији
 - 1980. године - избор Роналда Реагана у САД
- Везан за тзв. **Чикашку школу економије** (енгл. Chicago School of Economics), чији је најзначајнији представник: **Милтон Фридман** (*Milton Friedman, 1912-2006*).
- Милтон Фридман - неслужбени савјетник Роналда Реагана током предсједничке кампање 1980. године, а потом савјетник за економску политику у савјетодавном одбору Реганове администрације.

Неолиберализам

(1980-те до данас)

- Одбацује **регулацију тржишта као неефикасну**, изузев регулације понуде новца од стране централне банке,
 - заступа **слободну трговину и отворена тржишта**,
 - заступа **приватизацију, дерегулацију и ограничење контроле државе у економији**.
-
- Улога државе у економији види се само у обезбјеђењу заштите имовинских права.
-
- Неолибералне идеје су примјењиване како у развијеним земљама, тако и у земљама у развоју.

Политике неолиберализма у западним економијама

- Економска политика повезана са „моделом САД“:
 - дерегулација финансијских тржишта,
 - приватизација,
 - слабљење институција социјалне заштите,
 - слабљење синдиката и заштите радника,
 - смањење утицаја државе,
 - смањење пореских стопа,
 - отварање међународних тржишта добара и капитала те
 - напуштање циљева пуне запослености, под маском природне стопе запослености.
- Његове слабости у односу на тзв. европски модел су:
 - већа неједнакост прихода, која се стално погоршава,
 - веће стопе сиромаштва,
 - дуже радно вријеме и
 - стагнација зарада за запослене у доњој половини расподјеле плата (Palley, 2004).
- Италија, 1992-2002 године - приватизација предузећа са државним учешћем.
- Француска, 1986. до 2000. године – приватизација.

Контекст настанка предузетничке културе

- До 1970-тих година привредама су доминирале велике корпорације које су користиле предности економије обима у производњи, дистрибуцији, менаџменту те истраживању и развоју (OECD, 2010)
- **Од 1980-тих година**, међутим, долази до **јачања сектора малих и средњих предузећа** (МСП) и оживљавања предузетништва у западним економијама.
- Узроци:
 - макроекономска криза током 1970-тих година те **дерегулација и приватизација** која је услиједила 1980-тих година у западним економијама (реганомика у САД, тачеризам у Великој Британији, серија приватизација у Француској, Италији и другим земљама ЕУ).
 - Други аутори виде посљедњу четвртину XX вијека као период развоја **нових индустрија те информационих и комуникационих технологија, као што су софтвери и биотехнологија**, сматрајући да мала предузећа играју важну улогу у овим новим индустријама.
 - Такође, контекст глобалног економског и социјалног реструктурисања узрокованог **интернационализацијом финансијског сектора, уклањањем трговинских баријера, дислокацијом, односно измјештањем традиционалних радно-интензивних индустрија из западних економија у земље са јефтенијом радном снагом**, чиме је дошло до опадања производног сектора у развијеним економијама, створило је простор за развој услужних дјелатности као што су туризам, маркетинг, дистрибуција, медији, комуникација и сл., који обезбјеђују плодно тло за стварање малих фирми (Атељевић, 2002).
- У таквим околностима почела је интензивно да се развија **ПРЕДУЗЕТНИЧКА КУЛТУРА**
- Јачање свијести о значају предузетништва и малих предузећа.

Контекст настанка предузетничке културе

Примјер: Приватизација у Италији (1992-2000. године)

- Криза у Италији и ИРИ-у убрзана почетком 1990-их година под притиском Европске уније
- Планови за успостављањем монетарне уније захтијевали драстичне промјене у италијанској економији
- Захтјев да јавни дуг не буде већи од 60% годишњег БДП-а и да фискални дуг не буде већи од 3% БДП-а.
- Године 1992. те бројке су износиле 103% и 10%.
- Италијанска влада окончала субвенције за ИРИ, присиљавајући компанију да тражи приватне инвестиције након вишегодишње зависности од владе.
- Приватни инвеститори куповали само профитабилне компаније или дијелове компанија
- Први задатак тадашњег предсједника ИРИ-а Романа Продија (Romano Prodi) био је продаја банака „Кредито Италиано“ (Credito Italiano) 1993. године и Комерцијалне банке Италије (Banca Commerciale Italiana) 1994. године.
- Током 1993. године отпочела је продаја предузећа из прехранбене индустрије транснационалним компанијама, као што су Nestle и Unilever те италијанским компанијама, као што су Барила (Barilla), Фереро (Ferrero), Пармалат (Parmalat) и друге.
- Правила наметнута од стране Европске уније и нова оријентације италијанске Владе довели су до покретања свеобухватног програма **приватизације** предузећа са учешћем државног власништва у периоду **1992-2000. године**.
- По димензијама и брзини радило се о најширем процесу приватизације икада реализованом на западу.

Предузетништво и земље у транзицији

- Неокласична школа и неолиберализам у земљама у развоју и транзиционим земљама су се имплементирале кроз **политику тзв. Вашингтонског консензуса**
- Политички оквир назван „Вашингтонски консензус“, формиран је 1989. године између финансијских институција са сједиштем у Вашингтону:
 - америчког министарства финансија, те
 - међународних финансијских институција - Међународног монетарног фонда (ММФ) и
 - Свјетске банкеодредио шта улази у скуп политика које би најбоље промовисале развој.
- Овај оквир је ставио нагласак на **минимализовање улоге државе, дерегулацију, либерализацију трговине и тржишта капитала те приватизацију.**
- Првобитно био намијењен земљама Латинске Америке, касније проширен на земље у транзицији из социјалистичког у капиталистички систем

Резултати политике Вашингтонског консензуса

- Овај оквир је примијењен 1990-тих година не само у земљама Латинске Америке, него је проширен на земље у транзицији из социјалистичког у капиталистички систем (Русију и друге земље бившег Совјетског Савеза те земље централне и источне Европе)
- Механизам условљавања кредита ММФ-а и Свјетске банке прихватањем реформи у духу Вашингтонског консензуса.
- Резултат у већини земаља:
 - деиндустријализација,
 - високе стопе незапослености,
 - пад животног стандарда становништва,
 - смањење социјалне заштите становништва,
 - концентрисање богатства у рукама малог броја људи (олигарха, тајкуна), често иностраних инвеститора,
 - губитак људског потенцијала (како исељавањем, тако и негативним природним прираштајем) - Русија, балтичке земље, Бугарска, Хрватска, Србија, БиХ).
- Позитивна промјена: нестају идеолошке предрасуде према приватној својини и приватном предузетништву.

Словенија – један од успјешнијих примјера транзиције

- Проф. др Јоже Менцингер, архитекта економске транзиције
- Министар привреде Словеније од маја 1990. до маја 1991
- Трансформација у највећој мјери заснована на националним институцијама и актерима
- Децентрализована приватизација (предузећа бирала начин приватизације)

- Опрезно и постепено отварање привреде страном власништву и контроли, посебно у стратешким секторима, нпр. банкарству.
- Ограничене директне стране инвестиције у стратешке извозне секторе, на тај начин контролишући зависност од транснационалних компанија
- Задржани државни удјели у банкама и великим предузећима

- Од 2014. препоруке ММФ-а и Европске комисије за приватизацију државног власништва у банкама и државним предузећима

- Јоже Менцингер: „Europska komisija je najštetnija institucija koju imamo. Bili smo mnogo neovisniji kao dio Jugoslavije. Više nemamo nikakvih alata. Više nismo država. Samo smo mala provincija Europske unije...” Интервју из децембра 2013,
<http://slobodnifilozofski.com/2014/07/razgovor-s-jozetom-mencingerom.html>

Предузећа у ЕУ у 2020. години

	Мала и средња предузећа	Велика предузећа	Укупно
Бруто додатна вриједност	53%	47%	100%
Број запослених	65%	35%	100%

Извор: European Commission, 2021

Најбољи облик капитализма је спој „предузетничког“ и капитализма „великих фирми“... (Baumol и други, 2007).

Приступи предузетништву

- **Бихејвиористички**

(предузетништво објашњава карактеристикама личности предузетника: одговорност, посвећеност, вјера у себе, одлучност, креативност, иновативност ...)

- **Социобихејвиористички**

(друштвено окружење и особине личности)

- **Институционални**

(тржишна економија, улога државе, привредни систем, утицај породице, религије, образовни систем, институције финансијске и нефинансијске подршке предузетништву итд.)

